

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ONA TILI DARSLARI ORQALI OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

F.P.Umurova

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti f.f.f.d. dotsent v.b

Ravshanova Nozima Husniddin qizi

Boshlang'ich yo'nalish talabasi

Annotatsiya. *Boshlang'ich sinif o'quvchilarida ona tili darslari orqali og'zaki nutqni rivojlantirish masalasi yoritiladi. Dars jarayonida o'quvchilarning to'g'ri talaffuz qilishi, fikrini erkin bayon etishi va so'z boyligini oshirishga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, turli metod va usullar — suhbat, savol-javob, hikoya qilish, rolli o'yinlar orqali nutqni rivojlantirish yo'llari ko'rsatib beriladi. Bu metodika o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *Og'zaki nutq, nutq rivoji, ona tili darsi, boshlang'ich ta'lim, nutqiy faoliyat, so'z boyligi, talaffuz, muloqot, metodika, interfaol usullar.*

Boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ona tili darslari nafaqat til qoidalarini o'rgatish, balki o'quvchilarning fikrini erkin, ravon va mantiqan izchil ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli og'zaki nutqni rivojlantirish jarayoni turli nazariy yondashuvlar asosida tashkil etiladi.

Pedagogik yondashuvga ko'ra, og'zaki nutqni rivojlantirish ta'lim jarayonining tizimli va izchil tashkil etilishini talab qiladi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlari, nutqiy rivojlanish darajasi hamda individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda darslarni rejalashtiradi. Dars davomida suhbat, savol-javob, hikoya tuzish, matnni qayta hikoyalash kabi usullardan foydalanish o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi. Bunday faoliyat o'quvchilarga o'z fikrlarini mustaqil ravishda ifodalash imkonini yaratadi.

Kommunikativ yondashuv og'zaki nutqni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, til o'rganish jarayoni muloqot orqali amalga oshadi. Shuning uchun dars jarayonida o'quvchilarni faol suhbatga jalb qilish, turli vaziyatli mashqlarni qo'llash va guruhli ishlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bunday metodlar o'quvchilarning o'zaro fikr almashishiga, nutqiy tajriba orttirishiga hamda muloqot madaniyatini shakllantirishga yordam beradi.

Kognitiv yondashuv esa nutqning tafakkur bilan uzviy bog'liqligiga asoslanadi. Bu yondashuvga ko'ra, bola nutq orqali o'z fikrini ifodalaydi, atrof-muhitni anglaydi va bilimlarni o'zlashtiradi. Shuning uchun o'quvchilarga turli muammoli vaziyatlar yaratish,

fikrlashga undovchi savollar berish va ijodiy topshiriqlar taklif etish ularning nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv ham og'zaki nutqni rivojlantirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuvga ko'ra, o'quvchilar nutqiy ko'nikmalarni faqat amaliy faoliyat orqali egallaydilar. Shuning uchun dars jarayonida rolli o'yinlar, sahnalashtirish, bahs-munozaralar, hikoya tuzish kabi faol metodlardan foydalanish samarali natija beradi. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi va ularni mustaqil fikr yuritishga o'rgatadi.

Shuningdek, og'zaki nutqni rivojlantirishda integrativ yondashuv ham muhimdir. Bu yondashuv turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash orqali o'quvchilarning nutqiy faoliyatini boyitishga xizmat qiladi. Masalan, tabiatshunoslik, o'qish yoki tasviriy san'at darslarida o'rganilgan mavzular asosida suhbat tashkil etish, hikoya tuzish yoki voqealarni tasvirlab berish o'quvchilarning nutqiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Umuman olganda, ona tili darslarida og'zaki nutqni rivojlantirish turli nazariy yondashuvlarning uyg'unlashuvi asosida amalga oshiriladi. Pedagogik, kommunikativ, kognitiv hamda faoliyatga asoslangan yondashuvlardan samarali foydalanish o'quvchilarning nutqini rivojlantirishga, ularning fikrini erkin va mantiqan ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Natijada o'quvchilar muloqot jarayonida faol ishtirok etadigan, fikrini aniq va ravon bayon qila oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

Chiroyli so'zlash, savodli va to'g'ri yozish, shuningdek, o'z fikrini aniq hamda ravon bayon qila olish har bir o'quvchi uchun muhim ko'nikma hisoblanadi. Agar o'quvchi o'z fikrini to'liq ifoda eta olmasa, u o'qish jarayonida berilayotgan bilimlarni ham yetarli darajada o'zlashtira olmaydi. Shu sababli nutqni rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Inson nutqi qanchalik chiroyli, mazmunli va aniq bo'lsa, uning fikrlash doirasi ham shunchalik keng bo'ladi. Ravon nutq insonning tafakkuri, dunyoqarashi va idrok darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Nutq orqali inson nafaqat o'z fikrini, balki ichki kechinmalari, his-tuyg'ularini ham ifodalaydi. Biroq barcha insonlarda nutq bir xil darajada rivojlangan bo'lavermaydi. Ba'zi bolalarda nutq boyligi keng bo'lsa, boshqalarida esa u yetarlicha shakllanmagan bo'lishi mumkin. Shu bois maktab ta'limida o'quvchilarning nutqini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Bolalar nutqini rivojlantirishda ertaklar bilan ishlash juda samarali usullardan biridir. Ertaklarni faqat o'qib berish emas, balki ularni qayta hikoya qilishga, mustaqil ravishda aytib berishga o'rgatish ham muhim ahamiyatga ega. Ertaklarni hikoya qilish jarayonida bolalar yangi so'zlar va iboralarni o'zlashtiradi, nutqi boyiydi hamda og'zaki nutq malakasi rivojlanadi. Bundan tashqari, ertaklar bolalarda ona tiliga bo'lgan mehr va qiziqishni ham kuchaytiradi. Nutq ikki asosiy ko'rinishga ega: og'zaki va yozma nutq. Bu ikki tur bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Og'zaki nutqda fikrlar tovushlar orqali ifodalanadi va tinglovchi tomonidan eshitish orqali qabul qilinadi. Yozma nutqda esa fikrlar yozuv orqali ifodalanib, o'qish orqali anglanadi.

O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish uchun, avvalo, ularning nutqida uchraydigan kamchiliklarni aniqlash muhimdir. Shundan so'ng bu kamchiliklarning sabablarini o'rganib, ularni bartaraf etishning samarali usullarini qo'llash lozim. Turli mashqlar, suhbatlar, hikoya qilish va matnlarni qayta bayon etish kabi faoliyatlar o'quvchilarning nutqini rivojlantirishga katta yordam beradi. Natijada o'quvchilar o'z fikrini erkin, aniq va ravon ifoda eta oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

Og'zaki nutqni shakllantirish jarayonining dastlabki bosqichlarida daktilologiya, ya'ni qo'l alifbosidan foydalanish muhim yordamchi vosita hisoblanadi. Bu usul ayniqsa nutqi hali to'liq shakllanmagan bolalar bilan ishlashda samarali bo'lib, ular tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish va so'zlarni anglab yetishda qo'shimcha tayanch vazifasini bajaradi. Vaqt o'tishi bilan, bolalar tovushlarni to'g'ri aytishga va ularni mustaqil ravishda qo'llashga o'rganib borgan sari daktilologiya faqat yordamchi vosita sifatida qoladi va asta-sekin kamroq qo'llanila boshlaydi.

Bolalar nutqini rivojlantirishda badiiy adabiyotning o'rni ham juda katta. Mazmunan boy va yuksak saviyada yaratilgan badiiy asarlar bolalarning til me'yorlarini to'g'ri o'zlashtirishiga yordam beradi. Bunday asarlar orqali ular so'zlarning ma'nosini chuqurroq anglaydi, tilning emotsional va obrazli tomonlarini his qilishni o'rganadi. Natijada bolalarda og'zaki nutqning ifodaliligi, to'g'ri intonatsiya bilan gapirish qobiliyati shakllanadi. Shuningdek, badiiy matnlar bolalarda estetik didni rivojlantirib, ona tiliga bo'lgan qiziqishni yanada kuchaytiradi.

Bolalar lug'atini boyitish va faollashtirishda so'zlashish hamda suhbat metodidan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Ushbu metod yordamida bolalar o'z lug'at boyligidagi so'zlardan o'rinli foydalanishga, fikrlarini izchil va tushunarli tarzda bayon etishga o'rganadilar. Suhbat jarayonida ular gaplarni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish, savollarga aniq javob berish hamda o'z fikrini mustaqil ifodalash ko'nikmalarini egallab boradi. Kichik yosh guruhlarida o'qituvchi yoki tarbiyachi ko'proq tabiiy predmetlar, o'yinchoqlar, rasmlar kabi ko'rgazmali vositalardan foydalanadi. Bu vositalar bolalarga predmet va hodisalarni yaxshiroq tasavvur qilishga yordam beradi. Katta yosh guruhlarida esa so'zli didaktik o'yinlardan keng foydalanilib, ular orqali bolalarning nutqiy faolligi yanada oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rahimov, N. (2015). Ta'limda Innovatsiyalar va Yangi Pedagogik Texnologiyalar. Toshkent: Fan va Texnologiya.
2. Saidov, A. (2017). Boshlang'ich Ta'limda o'yin texnologiyalari. Toshkent: Maorif.

3. Mirzoyeva, D. (2016). Bolalar nutq rivojlanishi: Teoriya va amaliyot. Toshkent:
4. Omarova, A. (2018). Og‘zaki nutqning rivojlanishi psixologik va pedagogik asoslar. Buxoro: Xalq Ta’limi.
5. Людмила Ивановна Пономарева Турсунова Саида Исаковна Теоретические основы проблемы обучения младших школьников элементам рассуждения в процессе знакомства с художественными произведениями. вестник шадринского государственного педагогического университета Научный журнал. ШГПУ , 2023 ,No 2. 53-58
6. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagog mahorat. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.
7. Karimova M. Tilni o‘qitish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan, 2021.
8. Maxmudova D. Kommunikativ yondashuv asosida til o‘qitish // Ilm va taraqqiyot, 2022, №3.
9. O‘zbekiston Respublikasi XTV. Boshlang‘ich ta’lim dasturi. – Toshkent, 2023.
10. Yuldasheva D. Boshlang‘ich ta’limda nutq kompetensiyasini shakllantirish // Ta’lim va rivojlanish, 2022, №2.